

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 3

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 796 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-martda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Экологические и альтернативные заполнители для бетона в условиях Узбекистана.....	10
Акрамов Хуснитдин Ахрарович, Тохиров Жалолиддин Очилович, Самадов Хомид Самандарович	
Investitsion marketingni rivojlantirish asosida mintaqa investitsiya jozibadorligini oshirish	16
Ahmedov Alim Babaniyazovich	
O'zbekistonda yashil budjetlashtirish, energiya samaradorligi va issiqxona gazlari emissiyasi.....	22
Pulatov Dilshod Haqberdiyevich, Qulliyev Ulug'bek Mirzayevich, Mamanov Alisher	
Development of the Digital Economy as a Trigger of the Economic Growth of the New Uzbekistan.....	28
Luiza Sayfullovna Makhmutkhodjaeva, Umarova Shahnoza Akbarovna	
Oliy o'quv yurtlarida matematik statistikani o'qitishning xususiyatlari.....	34
Shamsiyev Damin Najmiddinovich, Aymatova Farida Xo'razovna	
Turizm tadbirkorlikning o'ziga xos xususiyatlari	37
Mardonova Dilafruz Kosimovna	
Oziq-ovqat xavfsizligi ta'minoti: O'zbekistonda mayonez importini notarif tartibga solish va ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish istiqbollari.....	41
Muratova Shohista Nimatullayevna, Nomozov Azizbek Xayrulla o'g'li	
Mamalakatimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etishda qimmatli qog'ozlar bozorining o'rni va roli	46
Akramov Azamat Ramziddinovich	
Mamlakatning iqtisodiy va ekologik rivojlanishida elektromobil sanoatini rivojlantirishning ahamiyati	53
Iminov Mahmudjon Azimjon o'g'li	
Hududiy eksport salohiyatini oshirishning marketing strategiyasi.....	60
Jiyamuratov Rustam Nuridinovich	
Turistik kompaniyalar moliyaviy barqarorligini baholash usullarini takomillashtirish kompaniya moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim mezonini.....	65
Jo'rayev Behzod Nuraliyevich	
Iste'molchilarni xulq-atvori modellari asosida marketing strategiyalarini shakllantirish.....	70
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	75
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarning o'rni.....	80
Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Innovatsion menejment va raqamli transformatsiyalarni joriy etishning metodologik asoslari.....	84
Quldoshev Asliddin Tursunovich	
Strategik boshqaruvda xususiy kapital samaradorligini baholash.....	89
Nasriyeva Zebiniso A'zam kizi, Mavlyanova Dilobar Maxkamovna	
Mintaqalarni innovatsion rivojlantirish istiqbollari tashkiliy tuzilmalarini takomillashtirishni boshqarish yo'llari	100
Xodjamuratova Gulbaxar Yuldashevna	
Meva-sabzavot eksporti barqarorligini ta'minlashning ekonometrik tahlili	105
Shamsiyeva Feruza Muratxodjayevna	
Зарубежный опыт активизации экономической активности домохозяйств.....	111
Бердиев Гайрат Ибрагимович, Маликова Севинч Телман кизи, Люсиков Артемий Александрович	
The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Uzbekistan.....	116
Abdulla Ibragimov, Keldiyorov Shakhriyor Ilyos O'g'li	

Mintaqada sanoat ishlab chiqarish rivojlanishining kambag'allikni qisqartirishdagi ahamiyati	121
Abdullayev Habibullo Asadulla o'g'li	
Global iqtisodiyot sharoitida islom moliyasi mezon va tartiblarini joriy etishdagi muammolar va yechimlar	125
Abduvosidova Gulandom Abdurashid qizi	
Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasida biznes subyektlarini toifalarga ajratish amaliyotining xususiyatlari	131
Akobirova Nodira Najmiddin qizi	
O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini innovatsion rivojlanish yo'llari	135
Axmedova Nafisa Amirddin qizi	
Strategic directions of integration of Uzbekistan into the international hospitality industry	140
Bekmurodova Laylo Tursunmamatovna	
Surxondaryo viloyatida parrandachilikni rivojlantirish ko'rsatkichlarini prognozlash va modelashtirish	144
Bobomuratov Imomqul Islamovich	
Mamlakatimizda chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishning hozirgi holati va uning tahlili	149
Talipova Dilfuza Nabiyeвна	
Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	154
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li	
Analysis of the Influence of Macroeconomic Indicators on State Budget Tax Revenue	158
Meyliev O. R., Gofurova K.	
Mahalliy budjet xarajatlarini hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri	166
Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li	
Influence of Digital Technologies on Economic Growth of the Republic of Uzbekistan	170
Ilgamberdiyeva Kunduz Ergashevna	
Transmilliy kompaniyalarning tashqi bozorlar uchun marketing strategiyalari va marketing tadqiqotlarini o'tkazish amaliyoti	174
Jo'rayeva Zilola Turobovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi	
Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari	178
Kamilova Iroda Xusniddinovna	
Korxonalarda inqirozga qarshi moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish	183
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Tijorat banklari faoliyatida onlayn tizimlarining tutgan o'rni va ularning rivojlanishi	188
Raxmataliyev Muzaffar Eshdavatovich	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyatining ta'sirini baholashning nazariy asoslari	194
Fayziyeva Dilsuz Bahodirovna	
O'zbekiston Respublikasini "yashil" iqtisodiyotga o'tish samaradorligini oshirish	200
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li	
Andijon viloyatida kambag'allik darajasini qisqarishiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar	214
Musaeva Ziyoda Allayarovna	
O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi eksportida marketing muammolari	218
Musyeva Shoirazimovna, Agzamov Avazxon Talgatovich	
Respublikamizda parranda bosh sonining hozirgi holati va uning istiqbollari	223
Akramova Nargiza Axrorovna	
Menejmentda ishbilarmonlik kommunikatsiyalaridan foydalanishda optimal strategiyalarini qo'llash shart-sharoitlari	227
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Shadiyeva Madina Djaloliddin qizi	
Raqamlashtirish sharoitida innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari	231
Nazarova Latofat Toirjon qizi	
O'zbekistonda masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari	235
Nurmuxammedov Matlab Yunusovich	

Davlat aktivlarini samarali boshqarish hamda nazorat qilishni takomillashtirish.....	240
Mirzayev O., Nazarov G'ayrat Olim o'g'li	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	246
O. U. Shomurodov, Z. U. Uroqov, A. T. Ablahatov, A. A. Suyarov, J. S. Urazov	
Methodological Aspects for Branding in Private Schools.....	251
Odilova Sitora Sayfitdin qizi	
Совершенствование процедуры оценки эффективности и результативности расходов государственного сектора.....	256
Олимов Элёр Фазлиддин угли, Искандаров Суннатилло Бахриддин угли	
Logistika xizmatlari samaradorligini oshirishda blokcheyn texnologiyalardan foydalanish	261
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich	
Markaziy Osiyoda energetika bozorini rivojlantirishning kelgusi istiqboli va imkoniyatlari.....	267
Saidov Mash'al Samadovich, Umarova Irodaxon Nuraliyevna	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda sug'urta bozorining innovatsion usullaridan foydalanishning konseptual asoslari	275
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi	
Oliy ta'limda boshqaruv strategiyalari va ularni amalga oshirish mexanizmi.....	279
Saidqulova Firuza Farmonovna	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromadlarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari	283
Salimov Sherzod Baxtiyorovich	
O'zbekiston Respublikasidagi mavjud suv resurslarining iqtisodiy holati tahlili	288
Shanazarova Gulyora Baxtiyarovna	
Tijorat banklari kredit risklarini kamaytirish yo'llari.....	294
Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi	
The use of Intellectual Systems in the Improvement of the Educational Process Management System in Higher Educational Institutions	303
Umarova Dilfuza Rakhmatilla qizi	
Oliy ta'lim tizimida yangi iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish.....	307
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich	
Global iqtisodiy sharoitida moliyaviy hisobotlar auditida muhimliklarni baholashni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	311
Xasanova Nasiba Tolliboy qizi	
Qurilish materiallari sanoatida innovatsion klasterlarni tashkil etish istiqbollari.....	314
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
Oliy ta'lim muassasalarida gibril bulut xizmat modelini qo'llash mexanizmini ishlab chiqish	319
Zaripov Bahodir Bobomurod o'g'li	
Роль инвестиций в системе железнодорожного транспорта в Республике Узбекистан	325
Акбарова Лайло Упашевна	
Gidrotexnik inshootlar betonlarini samaradorligini tahlil qilish va oshirish natijalari.....	330
Asqarov B. A., Karimov M. U., Xolmirzayev S.T., Obidjonov J. T.	
Maxsus iqtisodiy zonalar hududiga jalb etilgan investitsiyalar to'g'risida	334
Davlayev G'olib Ashurovich	
Yangi xizmat turi xizmatlar sohasini innovatsion boshqarishning metodologiyasi	337
Djurayeva Dilnoza Davron qizi	
Mintaqalar innovatsion salohiyatini baholashning uslubiy yondashuvlari.....	343
J. A. Ismatullayev, D. X. O'rinov	
Milliy qayta sug'urtalovchilarning xalqaro sug'urta bozoriga kirib borishi va kutilayotgan xavf-xatarlar	348
Jorabayev Jasur Abduraxmanovich	

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tovarlar auditi natijalarini auditorlik hisobotida aks ettirish tartibi	354
Ibragimov M. M., Ergashev O. F.	
Turistik destinatsiyalarni tashkil etish va rivojlantirishning xorijiy tajribalari	358
Karimov Anvar Aktam o'g'li	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	362
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional tizimini tadqiq etishga uslubiy yondashuvlar.....	367
Mamatov Axmetjon Atajanovich, Allaberganov Zakir Gayibovich	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	373
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Paxta-to'qimachilik klasterlari eksport faoliyatini rivojlantirishning xorij tajribasi.....	380
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Korxonalar raqobatbardoshligini oshirish muammolari va dolzarb vazifalari	386
Musyeva Shoiraz Azimovna	
Устойчивый и инклюзивный рост: взаимосвязь экономического прогресса с социальным равенством и экологическим управлением	390
Нодирбек Холбаев	
Mintaqalarni investitsion jozibadorligini taraqqiyot strategiyasiga ta'sirini statistik baholash.....	396
Nuriddinov Zufar Akbarovich	
Финансирование каракулеводства: преодоление финансовых вызовов в пустынных регионах Узбекистана	402
Нуриллаев Жамолиддин Ярашевич	
O'zbekiston investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish.....	408
Oybek Elmuratov	
Intellectual mulkning iqtisodiy mazmuni va tarixiy rivojlanish bosqichlari	411
Maxmudova Nargiza Davlyat qizi	
Implementation and use of Digital Technologies in Logistics Abstract.....	416
Kushakova Mamura, Koshakova Mukhlisa Surat qizi	
Innovatsion iqtisodiyot tushunchasining mazmun mohiyati	421
Abduqaxorov Bekzod O'tkir o'g'li	
Raqamlashtirish iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshligini oshirish omili sifatida.....	426
Mamajonova Durdonahon Mamaruzi qizi	
O'zbekistonda tashqi savdoni notarif usullar orqali tartibga solishning mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri.....	431
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Инновационные методы переработки горных отходов для экологической устойчивости в Узбекистане	437
Аскарлов Бахтиер Аскарлов, Собирова Мукаддас Хамидуллаева	
Опыт зарубежных стран по стимулированию производства сельскохозяйственной продукции и перспективы внедрения в Узбекистан.....	442
Холиков Сулаймон Уткир угли	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda strategik boshqaruv hisobini tashkil qilishning uslubiy jihatlarini.....	447
Pardayeva Shahnoza Abdinabiyevna	
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishni statistik tahlili.....	452
Sayfullayev Siddik Nosirovich	
Sug'urta tashkilotining innovatsion risklarini baholash.....	457
Sattorov Shoxrux Maxmudjon o'g'li	

Kapital bozori rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari	462
Turdiyeva Uzayda Omirbayevna	
Адаптивный искусственный интеллект в управлении человеческими ресурсами	469
Хайдарова Малика Шокирджановна	
Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishga xizmat qiluvchi zamonaviy va istiqbolga mo'ljallangan huquqiy asoslarning yaratilganligi to'g'risida	478
Xayriddinov Shuxrat Botirovich	
Investitsiya loyihalariga ta'sir qiluvchi risklarni sifat jihatdan baholash usullarining o'ziga xos xususiyatlari	482
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan investitsion loyihalarni kreditlash tartib va ularni takomillashtirish yo'llari	491
Yunusova Ozoda Anvarjon qizi	
Hududlar iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda soliq salohiyatini oshirishning nazariy jihatlarini	498
E. N. Raximov	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi	504
Avazov Ilxom Ravshanovich	
Inson resurslarini boshqarishning innovatsion usullarini joriy etish vositalarini ishlab chiqish	509
Djuraeva Guzal Shavkatovna	
Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	513
Erkinxojiev Ismoiljon Ikromjon o'g'li	
Korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalarni moliyalashtirishning ilg'or xorij tajribalari	517
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
The impact of corporate governance on firm performance and financial stability	524
Muhammadyor Yunusov	
Mintaqalarda kamg'allik darajasini pasaytirish va xorij tajribasidan foydalanish yo'llari	537
Musulmonova Shahlo Nasriddinovna	
Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash soliq ma'muriyatchiligini samarali tashkil etish yo'llari	541
Mutalova Dilorom Maxamadjanovna, Kenjaboyeva Nigina	
Iqtisodiy savodxonlik hamda tadbirkorlik qobiliyati o'rtasidagi to'g'ri nisbatdagi bog'liqlik munosabatining fundamental asoslari	544
Tuxtayeva Muyassar Shovkat qizi	
Korxonalarning bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari	550
Umarova Hulkar Umidulloyevna	
O'zbekistonda korxona boshqaruvida kadrlar salohiyatidan foydalanish amaliyotini rivojlantirishning xorij tajribasi	555
Do'stova Aziza Qahramonovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv tizimining xususiyatlari	559
Iroda Majidova	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning muhim xususiyatlari	565
Mirzayev Qulmamat Jonuzoqovich, Shukurov Tohirjon Izzatullo o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing tadqiqotlarini asosiy yo'nalishlari	569
Tuychiyeva Vasila Faxriddin qizi	
“Зелёная экономика” как фактор повышения экономического роста страны	573
Тураева Адиба Икрамовна	
Oilada sarf-xarajatlar samarasiga erishishning muhimligi	580
Xasanov Rustam Rabimovich	
Aholi farovonlik darajasidagi farqlarni tartiblash yo'nalishlari	583
Xasanov Rustam Rabimovich, Turdiyev Zoxidjon Rustamovich	

Совершенствование оценки стоимости объектов недвижимости в Узбекистане на основе зарубежного опыта.....	588
Хомитов К. З., Халилова Л. Ш.	
Mamlakatimizda qishloq xo'jaligida kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ahamiyati.....	594
Choriyeva Nigina Kaxramonovna	
Davlat xaridlari tizimini takomillashtirish yo'llari	598
Alimbayeva Sevara Alimbayevna	
Yengil sanoatni rivojlanishida Germaniya tajribasi.....	601
F. Jumaniyazova, G'ulomov Ibroxim Rustam o'g'li	
The efficiency of usage of Islamic finance instruments in security market.....	607
Khasanov Umarbek Begmat ugli	
Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari.....	613
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini tashkil qilinishining hozirgi holati va muammolari	621
Nutfulloev Tolib G'olib o'g'li	
Mehnat bozorida raqamli texnologiyalardan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish	627
Maxammadiyev M. M.	
Ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish sharoitida mahsulot tannarxini optimallashtirish asoslari.....	632
Narzullayeva Gulchehra Salimovna	
Elektron pullarni rivojlantirish yo'llari	636
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li	
Загрязнение окружающей среды в Узбекистане: проблемы, причины и пути решения	644
Ишонкулова Феруза Асатовна, Шукуров Тимур Умидович	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarini transformatsiyalash modeli orqali takomillashtirish	649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyeвна	
Land Tax Received From Individuals and its Share in the Budget of the Republic of Uzbekistan	656
Hakimov Feruz Khurshid ugli	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyot va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq xarajatlar tahlili.....	659
Isaxonova Ruxshona Muzaffar qizi, Sharapova Mashxura Azadovna	
Qurilish xizmatlari ma'lumotlar tizimini takomillashtirish imkoniyatlari.....	665
Nurfayziyev Zayniddin Boymurodovich, Nurfayziyev Elyor Zayniddinovich	
Ipotekali kreditlashni rivojlantirishning xorijiy davlatlar tajribasi va uni O'zbekistonda tatbiq etish yo'llari	670
Turdiyev Shaxriddin Erxonovich	
Suv resurslaridan foydalanishda xorij tajribalari	675
Berdiyev Anvar Abdivaliyevich	
Auditda yetarli va mos dalillarni to'plash tartibi	681
Meliyev Isroil Ismoilovich	
"Yashil" iqtisodiyot konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanishi.....	686
Urunbayev Saparbek Samatovich	
Uy-joy fondini boshqarish samaradorligini oshirishning ustuvor yo'nalishlari.....	692
Xolmuradov Raxmatilla Ne'matillaevich	
O'zbekiston mahsulotlarining tashqi bozordagi raqobatbardoshligi xususiyatlari va onlayn platformalar.....	699
Baymuradov Shoxrux Maxmudovich	
Factors affecting investment attractiveness in the global investment landscape.....	704
Otaboev Akhmed Makhsudbek o'g'li, Juliana Juliana, Fazliddin Nasriddinov	

Xalqaro migratsiyaning O'zbekiston mehnat bozori va inson kapitaliga ta'siri.....	709
Tilabova Kumush Farhod qizi	
Анализ и оценка естественного освещения помещений образовательных учреждений.....	714
Пирмухамедова Шахноза	
Актуальные вопросы укрепления доверия населения к банковской системы Республики Узбекистан...	719
Рузиева Нилуфар Тулкин кизи	
Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли.....	725
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Iqtisodiyotni rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning afzalliklari va muammolari	730
Axmedova Dilbar Buronovna	
Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishda sog'liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirishning mohiyati.....	734
Ishmanova Diana Nurmamadovna	
Oziq-ovqat sanoatini tashkiliy-iqtisodiy jihatdan rivojlanti-rishning nazariy asoslari	737
Muxtorova Madina Azamat qizi	
Ipoteka kreditlari sohasidagi islohotlar va kelajakdagi istiqbollar.....	741
A'zamxo'jayeva Nihola Sulaymon qizi	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari	746
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Budjet ijrosini samarali ta'minlashda davlat xaridlarining ahamiyati.....	752
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li, Fayzullayeva Zilola Ravshanovna	
Aholi sog'ligi – milliy boylikning tarkibi va jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir.....	763
Djumabayeva Shaira Xalillayevna	
Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari: hisob siyosati.....	769
Rizayev Nurbek Kodirovich, Mamatova Charos Shavkiddinovna	
Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsion muhitning o'rni	778
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ ijtimoiy mas'uliyat ("Rossiya temir yo'llari" OAJ misolida).....	784
Xidirova Marg'uba Rustamovna, Saidqulov Avazbek Botirqul o'g'li	
Raqamli transformatsiyaning O'zbekistonning investitsion jozibadorligiga ta'siri.....	790
Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li, Markabayeva Jansaya Aybek qizi	

INVESTITSIYA LOYIHALARIGA TA'SIR QILUVCHI RISKLARNI SIFAT JIHATDAN BAHOLASH USULLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shaislamova Nargiza Kabilovna

PhD, TDIU "Baholash ishi va investitsiyalar" kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Maqolada milliy iqtisodiyotda umumiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaxshilash uchun investitsiya loyihalari bilan bog'liq risklarni puxta baholash va boshqarish muhimligi ta'kidlangan. Konkret loyihaning potentsial risklari va foydalarini to'g'ri baholash uchun SWOT-tahlili, 4P Marketing mix modeli va Delfi usuli kabi risklarni sifat jihatdan baholashning turli usullaridan foydalanish muhimligini ta'kidlangan. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali korxonalar o'z investitsiyalari bo'yicha ko'proq asosli qarorlar qabul qilishlari va oxir-oqibat bozorda muvaffaqiyat qozonish imkoniyatlarini oshirishlari mumkin.

Kalit so'zlar: risk, investitsiya risklari, risklarni tahlil qilish, risklarni boshqarish, tahlil usullari, analogiya usuli, ekspert baholash usuli, SWOT-tahlili, 4P Marketing mix modeli va Delfi usuli.

Abstract: The article emphasizes the significance of thoroughly evaluating and managing risks associated with investment projects in order to enhance the overall business and investment climate within the national economy. It underscores the importance of utilizing various methods for qualitative risk assessment, such as SWOT analysis, 4P Marketing mix, and Delphi methods, to properly gauge the potential risks and benefits of undertaking a particular project. By implementing these strategies, businesses can make more informed decisions regarding their investments and ultimately improve their chances of success in the market.

Key words: risk, investment risks, risk analysis, risk management, analysis methods, method of analogies, expert assessment method, SWOT analysis, 4P Marketing mix model, Delphi method.

Аннотация: В статье особо отмечается важность тщательной оценки и управления рисками, связанными с инвестиционными проектами, в целях улучшения общего делового и инвестиционного климата в национальной экономике. Это подчеркивает важность использования различных методов качественной оценки рисков, таких как SWOT-анализ, маркетинговый комплекс 4P и метод Дельфи, чтобы правильно оценить потенциальные риски и выгоды от реализации конкретного проекта. Реализуя эти стратегии, предприятия могут принимать более обоснованные решения относительно своих инвестиций и в конечном итоге повысить свои шансы на успех на рынке.

Ключевые слова: риск, инвестиционные риски, анализ рисков, управление рисками, методы анализа, метод аналогий, метод экспертной оценки, SWOT-анализ, маркетинговый комплекс 4P и метод Дельфи.

KIRISH

Jahonda xalqaro infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish (infrastructure-oriented international project finance), transchegaraviy hamkorlik (cross-border M&As), yangi loyihalarga noldan boshlab investitsiya kiritish (greenfield investment) kabi to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiya shakllarini amalga oshirishda global risklarning salbiy ta'sirini baholash va ularning oldini olishga e'tibor qaratilmoqda. Kembrij universiteti hisobotiga ko'ra, "2020-yilda katastrofik hodisalarning oqibatida jahon iqtisodiyoti 584 mlrd. AQSH dollari miqdorida zarar ko'rgan. Global yalpi ichki mahsulotga uch toifa – tabiiy ofatlar (179 mlrd. AQSH doll.), moliya, iqtisod va savdo (149 mlrd. AQSH doll.), geosiyosat va xavfsizlikka (141 mlrd. AQSH doll.) tahdidlarning salbiy ta'siri aniqlangan" ^[1]. Investitsiya loyihalarini samarali amalga oshirilishida ustuvorlik risklarni baholashni takomillashtirish hamda risk darajasini pasaytirish bo'yicha ta'sirchan tadbirlarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Jahonda investitsiya loyihalariga ta'sir etuvchi risklarni identifikatsiyalash, risklarni samarali boshqarish va pasaytirish yo'llariga qaratilgan ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Risklarni sifat va miqdor jihatdan tahlil qilish va baholashda zararsizlik nuqtasini aniqlash, ekspert baholash, statistik va dinamik usullar, SWOT tahlili, iqtisodiy-matematik usullar hamda ssenariylar usullarini takomillashtirish yo'nalishlarida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu mavzu doirasida amalga oshirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari va olib borilgan ilmiy-nazariy

izlanishlarga qaramasdan, aynan, investitsiya loyihalariga ta'sir qiluvchi risk omillarini aniqlash, tahlil qilish, baholash va samarali boshqarish hamda pasaytirish yo'llari kompleks va tizimli tarzda to'liq o'rganilmaganligi mazkur sohada chuqur ilmiy izlanishlar olib borish lozimligidan dalolat beradi.

O'zbekistonda ishbilarmonlik va investitsiya muhitini tubdan yaxshilash, yuqori iqtisodiy o'sishni ta'minlash hamda innovatsion texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishda investitsiya loyihalarini samaradorligini va risk darajasini baholashga e'tibor qaratilmoqda. Respublikaning investitsiya faoliyatini isloh qilish yuzasidan "Mamlakatimizning investitsiyaviy jozibadorligini yanada oshirish va qimmatli qog'ozlar bozorini jadal rivojlantirish" [2] O'zbekistonning yaqin istiqboldagi ustuvor maqsadlardan biri hisoblanadi. Mazkur ustuvor maqsadlarga erishishda investitsiyalarning samaradorligini ta'minlash, ularga ta'sir qiluvchi risklarni baholash va risk darajasini pasaytirish hal qiluvchi rol o'ynaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Jahon iqtisodiy ta'limotlarida "risk" so'zining kelib chiqishi, uning iqtisodiy kategoriyaga aylanishi va umuman, risk nazariyasining paydo bo'lishi, rivojlanishi va risk nazariyasiga nisbatan ommaviy qiziqishlarning vujudga kelishiga qator mashhur iqtisodchi-olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy-nazariy qarashlar, yondashuvlar va tadqiqotlar sabab bo'lgan, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Iqtisodiy adabiyotlarda risk tushunchasi qator iqtisodchi olimlar tomonidan turlicha ta'riflanadi. "Risk" so'zi ispancha-portugalcha so'zdan olingan bo'lib, "rif", "suv ostidagi qoya" [3] degan ma'nolarni bildirib, bu qoyani mohirona aylanib o'tish ma'nosini hamda xavf-xatar bilan bog'liqligini bildiradi. Taniqli lug'atshunos S.Ojegovning izohli lug'atida "risk – bu muvaffaqiyatga intilish, baxtli hodisaga umid" degan ma'noni anglatadi deyilsa, mashhur Vebster lug'atida riskka "xavf, zarar va talafot ko'rish ehtimoli" [4] deb qaralgan.

"Risk" tushunchasiga juda yaqin bo'lgan "noaniqlik" tushunchasi bir qator iqtisodchi-olimlar tomonidan riskning ba'zi bir turlarini tasniflash uchun sinonim sifatida qo'llaniladi, xususan, M.Bernadete Junkes, Anabela P.Tereso, Paulo S.L.P. Afonso o'z ilmiy ishlarida: "Risk, asosan, moliyaviy yo'qotishlarni anglatadi. U noaniqlikning sinonimi sifatida ishlatiladi va investitsiya loyihasi bilan bog'liq daromadlarning o'zgaruvchanligini anglatadi" [5] degan fikrni bildirsalar, Maykl Krui, Dan Galai va Robert Mark risk to'g'risida quyidagilarni bayon etishgan: "Risk – bu bizning xarajatlarimiz va daromad-larimizning aslida qanchalik o'zgaruvchanligini ifodasidir" [6].

Bugungi kunda investitsiya loyihalarini amalga oshirishda faqatgina loyihaga ta'sir etuvchi risk turlari aniqlanib qolmasdan, balki ular tahlil qilinib, baholanib, so'ngra bunday risklarni samarali boshqarish va pasaytirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda.

Investitsiya loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish va unga ta'sir etuvchi risklarni samarali boshqarish, ko'p jihatdan, risklarini tahlil natijalarining sifatiga (aniqligi va to'liqligiga) bog'liq bo'ladi. Shuning uchun loyiha risklarini baholashni puxta va mukammal amalga oshirish lozim.

Bizningcha, investitsiya risklarini baholash – investitsiya qarorlarini qabul qilishning eng muhim bosqichlaridan biridir, chunki risklar, nafaqat, yangi loyihaning daromadlilikiga (rentabelligiga), balki butun korxonaga (biznesga) sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Iqtisodchi-olim Ye.Stoyanova risklarni baholashni talqin qilishda: "Riskning haqiqiy qiymatini to'g'ri baholash moliyaviy menejerga mumkin bo'lgan yo'qotishlar miqdorini obyektiv ravishda ko'rsatishga va risklarni oldini olish yoki kamaytirish yo'llarini belgilashga imkon beradi, agar yo'qotishlarning oldini olishning iloji bo'lmasa, u holda riskni qoplanishini ta'minlashga imkon beradi" [7], deb ta'kidlab o'tgan. Bu esa riskni baholashda, nafaqat, risk darajasini kamaytirish, balki riskni qoplash ham hisobga olinishi zarurligini ko'rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Investitsiya loyihalarida risklarni tahlil qilish va baholash, odatda, bir-birini to'ldiruvchi ikki turga, ya'ni:

- risk turlarini, uni vujudga keltiruvchi omillarni va risklarni pasaytirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlarni aniqlash maqsadini ko'zlovchi sifat tahlili;
- loyiha risklarini sondagi ifodasini loyiha ko'rsatkichlari orqali hisoblash imkonini beruvchi miqdoriy tahlilga bo'linadi.

Risklarni baholash deganda, risk darajasini sifat va miqdor jihatdan aniqlash tushuniladi. O'z navbatida, risklarni pasaytirish usullari turlicha bo'lib, ular risk turiga va risk guruhiga qarab tanlanadi.

Risk tahlilining ahamiyati investitsiya loyihasining salohiyatli ishtirokchisiga, investorlarga loyihani maqsadga muvofiq tarzda amalga oshirish haqidagi qarorlarini qabul qilishi uchun zaruriy ma'lumotlarni berishi bilan izohlanadi.

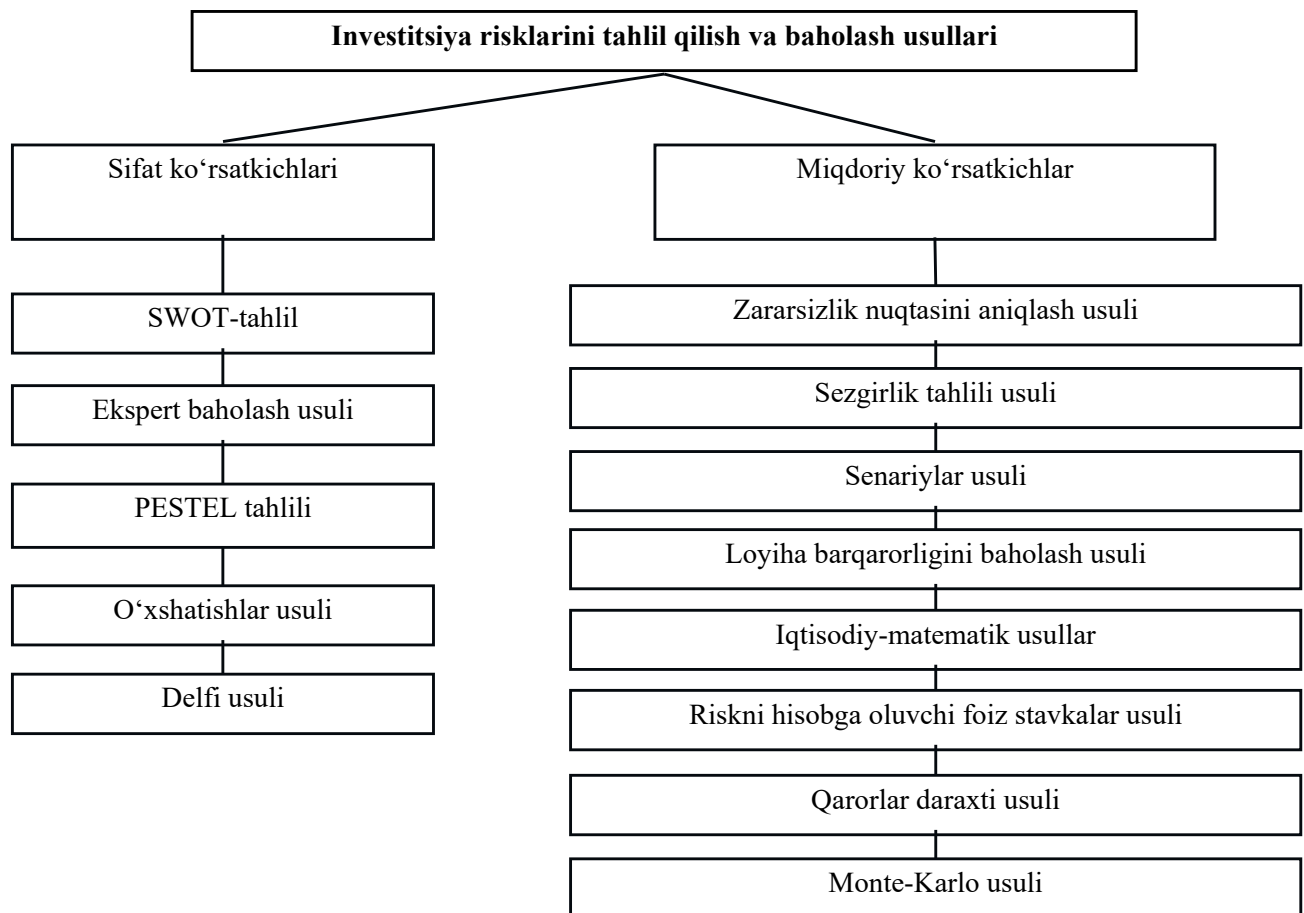
Risklarni sifat tahlili – bu loyiha bo'yicha kutilishi mumkin bo'lgan asosiy risklarni aniqlash, loyihani amalga oshirishda uning oqibatlarini o'rganish va risklarni pasaytirish yo'llarini (tadbirlarini) aniqlashdan iborat. Sifat jihatdan risklarni tahlil qilishning asosiy maqsadi risklarni sababini aniqlash, manbasini ko'rsatish va pasaytirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Sifat jihatdan tahlil keyinchalik boshqa izlanishlarga asos bo'ladi. Shuning uchun biznes-reja tuzish bosqichida keng qo'llaniladi. Sifat jihatidan tahlilni natijalari: risk sababini aniqlash, uning oqibatlarini tahlil qilish, ko'rilishi mumkin bo'lgan zararni o'lchash va kamaytirish yo'llarini izlash, risk ta'siriga beriluvchi omillarni chegara ko'rsatkichlarini (minimum va maksimumni) aniqlash hisoblanadi.

Risklarning miqdoriy tahlili esa risklilik nuqtayi nazaridan loyiha bo'yicha bir qator omillarning o'zgarishi natijasida loyiha samaradorligi mezonlarining o'zgarishini o'rganishdan iboratdir. Loyihaviy risklarning miqdoriy tahlilini o'tkazish loyihaning hisob-kitoblariga asoslanadi. Miqdoriy tahlilning asosiy vazifasi loyiha samaradorligi mezonlariga asosan riskli omillarning o'zgarishi ta'sirini miqdor jihatdan o'lchashdan iborat bo'lib, miqdoriy tahlil risklarni loyiha natijalariga son o'lchovida ko'rsatib beradi. Bunday tahlil turida matematik modellar, ehtimollar nazariyasi, statistik usullar qo'llaniladi.

Risklarni tahlil qilish orqali risk oqibatida kutilishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar hajmi aniqlanadi, so'ngra, ko'rib chiqilayotgan loyihada qatnashish bo'yicha ijobiy qaror qabul qilingan hollarda riskni yo'qotish yoki pasaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqiladi.

Amaliyotda investitsiya risklarini baholashga katta ahamiyat beriladi, chunki risklarni tahlil qilish va baholash ba'zan juda ko'p vaqt, malaka va xarajat talab qiluvchi bosqich hisoblanadi. Lekin risklarni tahlil qilish va baholash to'g'ri va puxta amalga oshirilsa, keyinchalik investor va loyihaning boshqa qatnashchilariga kutilmagan xarajatlarning paydo bo'lishini va vaqtning behuda sarflanishini oldini oladi, paydo bo'lgan muammolarni qayta ko'rib, yechim izlashni talab etmaydi, aksincha, ko'zlangan maqsadga tez erishishga sabab bo'ladi.

Investitsiya risklarini baholashning bir qancha usullari mavjud bo'lib, ulardan asosiylarini 1-rasmda keltirib o'tamiz.

1-rasm: Investitsiya risklarini baholash usullari¹

1 Muallif tomonidan iqtisodiy adabiyotlarni o'rganish asosida tuzilgan.

Zamonaviy sharoitlarda amaliyotda loyiha risklarini sifat jihatdan tahlil qilish va baholashning bir qancha usullaridan foydalanib kelinmoqda. Xususan, ekspert baholash usulining asosiy afzallik tomoni shundaki, loyiha tahlili jarayonida hamda turli sifat omillari ta'sirini hisob-kitob qilishda ekspertlar tajribasidan foydalaniladi. Loyiha risklarini ekspert baholash algoritmi (tartibi) esa quyidagilarni qamrab oladi:

- loyiha hayotiyligi bosqichlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklar tarkibini ishlab chiqish;
- risklarning ehtimolligi, ushbu riskning xavflilik darajasini ekspert yo'li bilan aniqlash.

Ekspert baholash jarayoni rasman quyidagicha amalga oshiriladi: loyiha (firma) rahbarlari savol tariqasida baholash mezonlarining ro'yxatini ishlab chiqadilar. Har bir mezon uchun mos tarzda muhim bo'lgan koeffitsiyent belgilanadi, bu koeffitsiyent ekspertlarga aytilmaydi. So'ngra har bir mezon bo'yicha javoblar variantlari tuziladi, variantlardan eng muhimlari qaysiligi yana ekspertlarga bildirilmaydi. Ekspertlar baholanayotgan loyiha to'g'risida to'liq ma'lumotlarga ega bo'lishlari lozim hamda loyihani ekspertiza qila turib, qo'yilgan savollarni tahlil qilishlari, shuningdek, javob variantlaridan birini tanlashlari lozim. Ekspertlar tomonidan to'ldirilgan savol varaqlari ma'lumotlarni qayta ishlash uchun tuzilgan kompyuter dasturlari orqali tekshirib chiqiladi hamda olib borilgan ekspertizaning javoblari chiqariladi. Bu usulning kamchiligi shundaki, ekspert loyihani shaxsiy tajribasidan kelib chiqib baholaydi.

Subyektiv ehtimollik usuli loyihani baholovchi ekspertning fikrlariga, shaxsiy tajribasiga asoslangan holda biror-bir natijaga oid taxminlar ishlab chiqish hisoblanadi. Bu usulni yuqorida ko'rib chiqqan ekspertlar baholash usulining bir turi deb hisoblash mumkin. Subyektiv ehtimollik usulining afzallik tomoni shundaki, qaytarilmaydigan vaziyatlarda qo'llash mumkinligi hamda kerakli miqdorda statistik ma'lumotlarning yetishmasligi sharoitida ham foydalaniladi.

Analogiya (o'xshatishlar) usulining mohiyati shundan iboratki, mumkin bo'lgan yo'qotishlarni hisob-kitob qilish maqsadida firma amalga oshirayotgan loyihaga o'xshash bo'lgan, oldin amalga oshirilgan loyihaga tegishli bo'lgan barcha ma'lumotlarni tahlil qiladi va o'xshash joylaridan foydalanadi. O'xshatishlar usulidan tez-tez qaytarib turiluvchi loyihalarni amalga oshirishda ularning risklarini baholash maqsadida foydalaniladi, ya'ni bu usul ko'proq qurilishda qo'llaniladi. Agar qurilish firmasi yakuniga yetgan loyihaga o'xshagan yana boshqa loyihani amalga oshirishni mo'ljallasa, loyihaga ta'sir etuvchi risklar darajasini mavjud statistik ma'lumotlar asosida aniqlashi mumkin. Shu maqsadda mumkin bo'lgan yo'qotishning eng yuqori va eng quyi chegarasi bilan belgilangan risk doirasini aniqlash mumkin.

Investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida juda ko'p ko'zda tutilmagan risklarning yuzaga kelishi tabiiydir. Ammo, bu risklarni imkoni boricha oldindan aniqlab, ularni bartaraf qilish yo'llarini ishlab chiqish muhim masaladir. Risklarni sifat jihatdan baholash usullaridan foydalanib "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasida joylashgan "Zarafshon golden group" MCHJ gazoblok va temir-beton mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha investitsiya loyihasining risklarini baholaymiz.

"Zarafshon golden group" MCHJ investitsiya loyihasini "4P" Marketing miks usuli asosida tahlilini amalga oshiramiz.

"Mahsulot" (Product) elementi "Bozorga yoki maqsadli auditoriyaga nima kerak?" degan savolga javob beradi, "Narx" (Price) elementi mahsulotni sotish qiymatini aniqlash va sotishning rentabellik darajasini baholashga yordam beradi, "Sotuv joyi" (Place) elementi to'g'ri tarqatish modelini yaratishga (yoki tovarni oxirgi iste'molchiga yetkazib berishga) yordam beradi, va "Mahsulotni ilgari surish" (Promotion) elementi "Kompaniya mahsuloti haqidagi ma'lumot bozorda qanday tarqatiladi?" degan savolga javob beradi.

Loyihani amalga oshirish orqali Navoiy shahrida joylashgan qurilish materiallari zavodi hududida gaz bloklari va temir-beton konstruksiyalarini ishlab chiqarishni rivojlantirish hamda ichki bozorning ushbu turdagi materiallarga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsad qilib olingan. Gazobeton mahsulotlari yuqori texnologik va ishlab chiqarish parametrlari tufayli qurilish bozorida borgan sari katta ulushni qo'lga kiritish boshladi. Gazobetonning qator ijobiy xususiyatlari aniqlangan. Avvalo, u ekologik jihatdan tabiiy materiallardan, minerallardan tayyorlanganligi sababli yong'inga chidamli. Gazobeton ideal qurilish materiali hisoblanadi, gazobeton va gazobeton bloklaridan qurilishning barcha sohalarida foydalaniladi. Uning past issiqlik o'tkazuvchanligi, nisbatan og'ir emasligi, qayta ishlash osonligi sababli tashishda, qurilishda ortiqcha chiqim talab etmaydi. Temir-beton konstruksiyalaridan ko'p qavatli jamoat binolari va inshootlarning, ishlab chiqarish va yordamchi obyektlarning poydevorlari, yerto'lalar va devorlarni qurishda keng foydalaniladi. Gazoblok va temir-beton mahsulotlariga ham mamlakatda aholi sonining o'sib borishi va qurilish sohasining rivojlanganligi sababli barcha qurilish korxonalarida talab mavjud va o'sib bormoqda.

1-jadval: “Zarafshon golden group” MCHJ investitsiya loyihasining “4P” Marketing miks usuli asosida tahlil qilish ^[8]

Product (mahsulot)	Price (narx)
Sifatli va ilg'or texnika va texnologiyalarni qo'llash asosida ishonchli, iste'molchilar va zamon talabiga mos qurilish materiallari ishlab chiqariladi. Gazobeton mahsulotlari yuqori texnologik va ishlab chiqarish parametrlari tufayli qurilish bozorida borgan sari katta ulushni qo'lga kiritib boshladi. Ekologik jihatdan tabiiy materiallardan tayyorlanishi, minerallardan tayyorlangani sababli yong'inga chidamliligi, past issiqlik o'tkazuvchanligi, qayta ishlash oson va nisbatan og'ir emasligi sababli tashishda, qurilishda ortiqcha chiqim talab etmasligi kabi ko'plab xususiyatlari gazobetonni, masalan, g'isht kabi mashhur qurilish materiallari bilan bir qatorda bo'lishga imkon beradi. Ko'p qavatli uylar, ishlab chiqarish korxonalarining bino va inshootlarini qurishda yaxlit va qulay temir-beton mahsulotlaridan foydalanish afzalligi aniqlangan.	Marketing strategiyasi mahsulot sifati, ushbu turdagi mahsulotga bo'lgan talabni doimiy o'rganish, bozor kon'yunkturasiga moslashuvchan munosabatda bo'lish, kompaniya mablag'larini eng foydali yo'nalishga qayta yo'naltirish qobiliyatiga va shu asosda yanada moslashuvchan narx taktikasiga asoslanadi. Mahsulot bahosi mahsulot xususiyatlariga, qo'shimcha xizmatlar va boshqa marketing omillariga bog'liq. Mahsulotning narxi uning sifatiga bevosita bog'liq bo'lishi kerak. Mahsulot narxi shunday belgilanishi kerakki, u korxonaning sifat darajasini va imijini to'g'ri aks ettirishi lozim. Kompaniya qat'iy belgilangan narxlardan foydalanadi va uni belgilashda quyidagilar hisobga olinadi: ishlab chiqarish xarajatlari; o'xshash mahsulot/xizmat uchun raqobatchilarning narxlar.
Place (joy)	Promotion (mahsulotni ilgari surish)
Biznes hududi – Navoiy shahrida joylashgan sobiq AJ qurilish materiallari zavodi bino va inshootlari hududida o'z faoliyatini amalga oshiradi. “Navoiy” erkin iqtisodiy zonada joylashgan zavod hududi bo'lganligi ayniqsa, biznes va ishlab chiqarish faoliyatini yuritish uchun barcha infratuzilma (suv, gaz, elektr ta'minoti, logistika va transport yo'llari hamda aloqa) mavjud. Asosan, qurilish mahsulotlarini oxirgi iste'molchisi bo'lmish qo'shni viloyatlar va qo'shni davlatlarda joylashgan qurilish kompaniyalariga transport orqali yetkazib berish uchun qulay joylashgan.	Iste'mol bozorining katta salohiyati mavjudligi hisobiga korxonaning gazobloklari va temir-beton mahsulotlari ishlab chiqarishda katta imkoniyatlarga ega bo'lishini inobatga olib, dastlabki davrda asosiy e'tibor reklama siyosati va qo'shimcha iste'molchilarni jalb qilishga qaratiladi. Reklama quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi: korxona imiji ustida ishlash; ushbu mahsulotga talabni yaratish, taklif etilayotgan mahsulotlarga talabning namoyon bo'lishini rag'batlantirish; iste'molchilarga mahsulot haqida kerakli ma'lumotlarni taqdim etish; savdoni ta'minlash, sotishning kerakli hajmini saqlash va uni kengaytirish; mahsulotga va uning ishlab chiqaruvchisiga nisbatan ishonchni uyg'otish; doimiy ravishda mijozning ehtiyojlarini inobatga olish; mahsulotning muayyan imijini yaratish. Reklama taklif etilayotgan mahsulot/xizmatni raqobatbardosh mahsulotdan farqlash imkoniyatini ta'minlash uchun ishlab chiqiladi. Bozorda firma quyidagi reklama turlaridan foydalanadi: radio va gazetalarda reklama e'lonlarini berish, telefon raqamlar ro'yxati (spravochnigi)da reklama, afisha va bannerlar orqali reklama.

Shu bilan birga, korxona raqobatchilarini tahlili ham olib borilishi kerak.

2-jadval: Gazoblok va temir-beton qurilish mahsulotlari bozorida faoliyat yurituvchi boshqa o'xshash korxonalar bilan raqobatbardoshlik tahlili ^[8]

	O'z kompaniyasi bilan taqqoslama baholash			
	Yomonroq	O'xshash	Yaxshiroq	Izoh
Mahsulot				
Mahsulot sifati			X	Yevropa standartlari texnologiyasi qo'llaniladi
Ishlab chiqarish shart-sharoitlari			X	Yangi texnika ishlatiladi
Baho				
Sotish bahosi			X	Bozor bahosi (talab va taklifdan kelib chiqib) qo'llaniladi
Chegirmalar			X	Buyurtma hajmiga ko'ra belgilanadi

Mahsulotni ilgari surish				
Reklama			X	Iste'molchilar va maxsus reklama kompaniyalari orqali
Xodimlarga ish haqi		X		Iste'molchilar orqali
Sotishni rag'batlantirish		X		Iste'molchilar orqali
Sotuv				
Sotish kanallari			X	Ulgurji va chakana sotish uchun bir yillik buyurtma
Buyurtma berish davri			X	Yil davomida

Mazkur investitsiya loyihasi raqobatchilarini tahlil qilish orqali shu narsa ma'lum bo'ldiki, bugungi kunga kelib, gazobeton ishlab chiqaruvchilari mamlakatimizda unchalik ko'p emas. Gazobetonning asosiy ishlab chiqaruvchilari "Xorijqurilish texnologiya" MCHJ va "New Design Technology" MCHJ hisoblanadi. Ana shu ikki korxona ham Toshkent shahrida joylashgan, Navoiy viloyatiga yaqin hududlarda gazobeton ishlab chiqaruvchilar yo'q. Shu bilan birga, respublikamizda avtoklavlangan gazobeton ishlab chiqaruvchilar yo'qligini alohida ta'kidlash lozim.

Navoiy shahrida "Zarafshon golden group" MCHJ qurilish korxonasi iste'molchilarning talab va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil etilgan. Mahsulotning asosiy iste'molchilari yaqin atrofdagi O'rta Osiyo respublikalaridagi qurilish tashkilotlari hamda Navoiy viloyati va unga yaqin Samarqand va Buxoro viloyatlari hamda respublikaning boshqa viloyatlaridagi qurilish tashkilotlari hisoblanadi.

"Zarafshon golden group" MCHJ investitsiya loyihasining gazoblok va temir-beton mahsulotlarini ichki bozorda sotish uchun o'ndan ortiq korxonalar bilan oldi-sotti shartnomalari tuzilgan. Bulardan tashqari, mazkur korxonaning o'zi Navoiy shahrida ko'p qavatli turar-joy majmualari qurilishi bilan shug'ullanadi. Yuqoridagilarni hisobga olganda investitsiya loyihasining tayyor mahsulotini sotish muammo tug'dirmaydi.

"Zarafshon golden group" MCHJ investitsiya loyihasining mahsuloti va raqobatchilari tahlili amalga oshirish orqali quyidagilar xulosa qilindi:

- mahsulot sifatli, Yevropa standartlari talabi bo'yicha ishlab chiqariladi;
- mahsulot ishlab chiqarishda mahalliy tabiiy mineral xom ashyolardan va xorijiy sifatli xom ashyo va resurslar foydalaniladi;
- mahsulotga o'xshash mahsulotlar Toshkent shahrida ishlab chiqariladi, ammo Navoiy viloyatiga yaqin hududlarda mavjud emas, shuningdek, loyiha mahsulotining ba'zi turlari O'zbekistonda mavjud emas;
- mahsulot bahosi talab va taklifdan kelib chiqib va korxonaning sifat darajasiga qo'ygan talablari va imijini hisobga olgan holda belgilanadi. Shuningdek, korxona mahsulotlarini iste'molchilarga tezroq tanishtirish maqsadida va qurilish mahsulotlarining narxlari inflyatsiya sababli oshib ketayotganini hisobga olib, haridor manfaatini ko'zlab dastlabki yillarda qat'iy narxlarda sotish ko'zlangan;
- raqobatchilar mavjud, ammo ular tomonidan to'liq bozor egallanmagan, raqobatchilarga nisbatan narx, sifat, resurslar va vaqt tejamkorligi bo'yicha afzalliklarga ega.

Investitsiya loyihasining mahsulotlari va raqobatchilari tahlilidan so'ng, ushbu loyihaning afzalliklari, kamchiliklari va imkoniyatlari hamda unga tahdid soluvchi omillarni yaqqol o'rganish maqsadida SWOT tahlilini amalga oshiramiz (3-jadval).

"Zarafshon golden group" MCHJ investitsiya loyihasining SWOT tahlilidan ko'rinib turibdiki, korxonaning mamlakatdagi yirik va nufuzli qurilish kompaniyalari bilan hamkorlik aloqalari yaxshi yo'lga qo'yilgan. Korxonaning joylashgan joyi "Navoiy" EIZ da joylashgan zavod hududi bo'lganligi, ayniqsa, biznes va ishlab chiqarish faoliyatini yuritish uchun barcha infratuzilma mavjud hamda qurilish mahsulotlarini qo'shni viloyatlar va qo'shni davlatlarda joylashgan qurilish kompaniyalariga transport orqali yetkazib berish uchun qulay hisoblanadi. Korxona mahsuloti zamonaviy texnika va texnologiyalar asosida Yevropa standartlari talabi bo'yicha ishlab chiqariladi, sifati yuqori. Eng asosiysi, resurslarni va vaqtni tejash imkoniyati mavjud. Bundan tashqari, korxona qator imkoniyatlarga ham ega: mamlakatda qurilish sohasining rivojlanishi, turli ko'p qavatli zamonaviy binolarning qurilishiga talabning ortib borishi va qurilish mahsuloti bozorining to'yinmaganligi korxonaning o'sishi va keqayishiga imkoniyat yaratadi.

3-jadval: “ZARAFSHON GOLDEN GROUP” MCHJ investitsiya loyihasining SWOT tahlili [8]

	Ijobiy omillar	Salbiy omillar
	Kuchli tomonlari (ichki potensial) (S)	Zaif tomonlari (kamchiliklar) (W)
Ichki muhit	1) Korxonaning “Zarafshon Ovozi” MCHJ, “Zarafshon Grand Invest” MCHJ kabi yirik korxonalar bilan qurilish sohasida ko‘p yillik hamkorligining mavjudligi. 2) Korxonaning qulay joylashuvi. 3) Ishlab chiqarishda yangi texnika va texnologiyadan foydalanilishi. 4) Mahsulot sifatining raqobatchilarga nisbatan afzalligi. 5) Mahsulotni sotish va yetkazib berishda yuqori darajada sifatli xizmat ko‘rsatilishi. 6) Mahsulot ishlab chiqarishda resurslar va vaqtni tejallishi.	1) Ishlab chiqaruvchi va ishlab chiqarilayotgan yangi qurilish mahsulotlarining xususiyatlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarning shaffof emasligi. 2) Ichki moliyalashtirish manbalarining yetarli emasligi. 3) Qurilish mahsulotlarni nasiyaga sotish. 4) Texnik jihatdan sozlash uchun muxandis va texnik mutaxassislarning yetishmasligi. 5) Suv, gaz, elektr ta‘minotining uzluksiz emasligi.
	Potensial imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
Tashqi muhit	1) Korxona mahsuloti bozorining to‘yinmaganligi korxonaning o‘rish va kengayish imkoniyatlarini oshiradi. 2) Hududiy bozorni egallash imkoniyati. 3) Yangi mijozlarni yaqin qo‘shni davlatlar va qo‘shni viloyatlardan jalb qilish imkoniyati.	1) Tashqi bozordan import mahsulotlari hisobiga ichki qurilish mahsulotlari bozorini to‘yinishi natijasida imkoniyatlarni cheklanishi, sotish rejasidan chetlashish; 2) Tashqi bozordan xom ashyo va boshqa materiallar sotib olishda uzilishlar bo‘lishi yoki import mahsulotlarini yetib kelishida yoki to‘lovlarda muammolarning bo‘lishi.

Mazkur investitsiya loyihasining SWOT tahlilida ko‘rsatilgan korxonaning o‘rishi va kegayishi, hududiy bozorni egallash, yangi mijozlarni jalb qilish kabi potensial imkoniyatlar mavjud bo‘lsa-da, ammo tahdidlar ham yo‘q emas. Asosan, xavf-xatar import mahsulotlarining ichki bozorga ko‘plab kirib kelishi va xorijiy xom ashyo va boshqa materiallarni sotib olishda uzilishlar va to‘lovlarni kechikishi bilan bog‘liq. Ushbu riskni oldini olish maqsadida korxona tomonidan oldindan quyidagi korxonalar bilan shartnomalar tuzib qo‘yilgan: “Sverdlovskiy metallurgicheskiy zavod”, “Yaroslavskiy lakokrasochniy zavod”, “Nadvoitskiy alyuminiyeviy zavod” – Rossiya; “Promtexsnab”, TOO “MetProomKontinent” – Qozog‘iston; “Jiangsu Teeyer Engineering Machinery Co, Ltd-Xitoy.

Fikrimiz yakunida, “Zarafshon golden group” MCHJ investitsiya loyihasining SWOT tahlili orqali korxonaning kuchli tomonlarining ko‘pligi va sanoqli risklar ta‘sir qilinishi aniqlandi. Korxonada risklarga qarshi zarur choralar qo‘llanilgan va umuman, loyiha samarali, uni amalga oshirish haqiqatda foyda keltirishi aniqlangan.

Mazkur investitsiya loyihasiga ta‘sir qiluvchi risklarni Delfi usulidan foydalanib baholaymiz. Delfi usuli ham ekspertlar fikri asosida risklarni baholashga asoslangan bo‘lib, uning ekspert baholash usulidan farqi ekspertlar soni bitta emas, balki bir nechta bo‘ladi va asosan, ekspertlar guruhidan foydalaniladi.

Investitsiya loyihasi risklarini Delfi usulida baholash uchun 5 nafar ekspert taklif qilindi. Ularning loyiha risklari bo‘yicha fikrlarini bilish va umumlashtirish maqsadida korxona tomonidan 3 nafar tahlilchi tayinlandi.

Korxona rahbariyati va tahlilchilar guruhi investitsiya loyihasiga ta‘sir etuvchi muhim risk turlarini ro‘yxatini tuzib, bu risk omillarining loyihaning samaradorligiga ta‘sirini baholash bo‘yicha ekspertlar fikridan foydalandilar. Har bir ekspert investitsiya loyihasi tavsifi, loyiha bilan bog‘liq turli xujjat va ma‘lumotlarga ega bo‘ldilar hamda loyihaga ta‘sir etuvchi risk turlarini o‘z ichiga olgan so‘rovnomanini oldilar.

4-jadval: “Zarafshon golden group” MCHJ investitsiya loyihasiga ta‘sir qiluvchi risklarni ekspertlar tomonidan baholanishi

Ekspertlar soni, a_i	Risk omillari, j_n											
	j_1	j_2	j_3	j_4	j_5	j_6	j_7	j_8	j_9	j_{10}	j_{11}	j_{12}
1	1,1	1,2	3	2	5	1	3	3	5	1	4	1
2	1,3	1,4	2	3	6	1	0	0	4	2	5	2
3	1,4	1,5	4	2	4	2	2	4	3	2	3	0
4	1,2	1,2	2	4	3	2	1	1	0	3	4	1
5	1,4	1,3	1,5	2	4	2	0	2	2	2	5	2
Yig‘indisi	6,4	6,6	12,5	13	22	8	6	10	14	10	21	6
O‘rtacha ko‘rsatkich	1,3	1,3	2,5	2,6	4,4	1,6	1,2	2	2,8	2	4,2	1,2

So'rovnoma quyidagi savollar o'z aksini topgan: korxonaga kerakli xom ashyo va boshqa resurslar bahosi kelgusi yilda necha foizga oshadi? (j_1 , inflyatsiya riski); korxona mahsuloti bahosi kelgusi yilda necha foizga tushadi? (j_2 , marketing riski); kelgusi yilda O'zbekistonda gazoblok va temir-beton qurilish mahsuloti bozorida korxonaning ulushi qanchaga oshadi? (j_3 , marketing riski); kelgusi yilda gazoblok va temir-beton qurilish mahsuloti narxining oshish indeksi qanday bo'ladi? (j_4 , inflyatsiya riski); kelgusi yilda gazoblok va temir-beton qurilish mahsuloti bozorida qancha yangi mahsulotlar kutilmoqda, deb o'ylaysiz? (j_5 , raqobatchilar bog'liq risklar); kelgusi yilda korxona to'laydigan soliqlar necha foizga oshadi? (j_6 , moliyaviy risk); kelgusi yilda korxona to'laydigan kredit uchun foizlar necha foizga oshadi? (j_7 , kredit riski); kelgusi yilda mahsulotlarni tashish va yetkazib berishda nechta shartnoma bajarilmay qolishi mumkin, deb o'ylaysiz? (j_8 , transport riski); kelgusi yilda korxona faoliyati bilan bog'liq yangi qonun va boshqa me'yoriy xujjatlarning nechtasi salbiy ta'sir etishi mumkin? (j_9 , siyosiy risk); kelgusi yilda korxona bilan shartnoma tuzgan nechta hamkorlar o'z majburiyatlarini bajarmay qo'yishi mumkin? (j_{10} , selektiv risk, shartnomaviy risk); kelgusi yilda korxonada nechta iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq jinoiy ishlar (o'g'rilik, qasddan mol-mulkka zarar yetkazish, poraxo'rlik va h.k.) sodir etilishi mumkin (j_{11} , kriminogen risklar); kelgusi yilda nechta tabiiy ofatlar korxona faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (j_{12} , fors-major risklar).

Yuqoridagi savollar korxona rahbarlariga kerakli ma'lumotlar asosida tuzilgan bo'lib, har bir ekspert uchun mustaqil va anonim ishlashlari ta'minlandi. Ekspertlar tomonidan savollar asosida risk omillari baholandi va birinchi bosqichdan so'ng mutaxassislar tomonidan yuqoridagi 4-jadvaldagi natijalar qayd etildi.

Navbatdagi 5-jadvalda ekspert baholarining o'rtacha qiymatdan chetlanishi ko'rsatilgan.

5-jadval: Investitsiya loyihasiga ta'sir qiluvchi risklarni ekspertlar tomonidan berilgan baholarni umumlashtirish

Risk omillari, j_n	Ekspertlar soni, a_i				
	1	2	3	4	5
j_1	0,2	0	0,1	0,1	0,1
j_2	0,1	0,1	0,2	0,1	0
j_3	0,5	0,5	1,5	0,5	1
j_4	0,6	0,4	0,6	1,4	0,6
j_5	0,6	1,6	0,4	1,4	0,4
j_6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4
j_7	1,8	1,2	0,8	0,2	1,2
j_8	1	2	2	1	0
j_9	2,2	1,2	0,2	2,8	0,8
j_{10}	1	0	0	1	0
j_{11}	0,2	0,8	1,2	0,2	1,8
j_{12}	0,2	0,8	1,2	0,2	0,8
Chetlanish	9x4=36	9,2x4=36,8	8,6x4=34,4	9,3x4=37,2	7,1x4=28,4

Barcha o'rganilayotgan risk omillari bo'yicha barcha mutaxassislarning bergan baholarining chetlanishini yig'indisi quyidagicha bo'ladi:

$$\Delta a_i = ((36+36,8+34,4+ 37,2+28,4)/5) \times (1/12) = 2,88$$

Barcha omillar bo'yicha har bir ekspert fikrining ekspertlar guruhining o'rtacha bahosidan chetlanishi 6-jadvalda keltirilgan.

6-jadval: Barcha risk omillar bo'yicha har bir ekspertning bahosining ekspert guruhining o'rtacha fikridan og'ishi²

Risk omillari, j_n	Ekspertlar soni, a_i				
	1	2	3	4	5
Ekspertlar fikrining chetlanishi	2,88				
Har bir ekspert bo'yicha fikrlarning umumiy o'rtacha og'ishi	36	36,8	34,4	37,2	28,4
Xususiy og'ish moduli	33,12	33,92	31,52	34,32	25,52

2 Muallif tomonidan iqtisodiy adabiyotlarni o'rganish asosida tuzildi va hisoblandi.

Olingan natija asosida ekspert-mutaxassislar to'plagan ballarini o'sish tartibida tuzamiz: 1-o'ringa – 25,52 ball bilan 5-ekspert; 2- o'ringa – 31,52 ball bilan 3-ekspert; 3- o'ringa – 33,12 ball bilan 1-ekspert; 4-o'ringa – 33,92 ball bilan 2-ekspert; 5- o'ringa – 34,32 ball bilan 4-ekspert joylashtirildi.

5-ekspertni ushbu ro'yxatdan chiqarib tashlash kerak, chunki to'plangan ballarga ko'ra, uning fikri boshqa ekspertlarning fikrlaridan juda uzoqdir va qolgan to'rtta ekspertning fikrlari asosida xulosa chiqarish lozim bo'ladi.

Shunday qilib, Delfi usulini qo'llash investitsiya loyihasiga ta'sir etuvchi risk omillarini sifat jihatidan bashorat qilish va bunday yetarlicha ishonchlilik darajasiga ega bo'lgan jamoaviy fikrlar va bashoratlar asosida kelgusi yil uchun korxonani rivojlantirish strategiyasini malakali tuzish va unga ta'sir etuvchi risklarni baholash imkonini berdi. Mazkur usulda ekspertlarning soni qancha ko'p bo'lsa, shunchalik aniqroq va sifatli natijaga erishiladi, ammo ekspertlarni jalb qilish va ularning maslahatidan foydalanish ma'lum xarajatlarni talab qilganligi va tashkiliy jarayonlar o'ziga xosligi sababli ko'pgina kompaniyalar ushbu usuldan foydalanishdan bosh tortadilar. Fikrimizcha, investitsiya loyihalarida miqdoriy usullarni qo'llab bo'lmaganda yoki qo'llash qiyin bo'lgan hollarda yohud innovatsion loyiha risklarini baholashda Delfi usulidan foydalanish afzal hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Korxonalarda investitsiya faoliyatini rejalashtirish va amalga oshirishda hamda oqilona va asosli boshqaruv qarorlarini qabul qilishda dastlabki tahlil va risklarni baholash alohida ahamiyatga ega.

Investitsiya risklarini sifatli tahlil etish va baholashda quyidagi masalalarga katta e'tibor berish lozim: loyiha ko'rsatkichlari to'g'risidagi ma'lumotlarning tezkor yig'ilishi va haqqoniyligi; investitsiya loyihasi risklarini tahlilini amalga oshiruvchi ekspert-analitiklarning malaka darajasi va tajribasining yetarli bo'lishi; risklar tahlilini amalga oshirishda qo'llaniladigan usullarning loyiha xususiyatlariga va risk turlariga mosligi; investitsiya loyihalarini baholashda kompleks baholash ishlarini amalga oshirish lozim, ya'ni risklarni baholashda faqat bitta baholash usuli bilan kifoyalanmasdan, balki obyektiv (statistik va hisobot ma'lumotlariga asoslangan) usullar hamda subyektiv (ekspert fikriga asoslangan) usullar, shuningdek, sifat va miqdor jihatdan baholash usullarining integratsiyasiga asoslangan kompleks baholanishi lozim. Bunda bitta usulning kamchiligi ikkinchi usulning afzalligi bilan qoplanadi va risklarni mukammal baholanishiga erishiladi; risklarni baholash usullari xorij tajribalariga va ayniqsa, axborot kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan bo'lishi lozim.

Xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan taklif etilgan moliyaviy vositalar asosida risklarni boshqarish usullarining qo'llanilishi innovatsion moliyalashtirish mexanizmlaridan foydalanilishiga, ilg'or va zamonaviy boshqarish usullarining keng qo'llanilishiga olib keladi.

Loyiha risklarini tahlil qilish asosida olingan natijalarga asosida risklarni boshqarishni to'g'ri tashkil etilganligi va risklarni pasaytirish usullarining to'g'ri tanlanganligi aniqlanadi.

Investitsiya loyihalariga ta'sir etuvchi risk turlarini sifat jihatdan baholashda ekspert baholash usuli, subyektiv ehtimollik usuli, SWOT-tahlili, 4P Marketing mix modeli va Delfi usuli kabi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Adabiyotlar /Литература /References:

1. Kembrij universiteti hisoboti. Cambridge Global Risk Index 2020. <https://www.jbs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2021/11/crs-cambridge-global-risk-index-2020.pdf>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmonining 49-maqjadi (<https://lex.uz/docs/6600413>).
3. Инвестиции: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению подготовки "Экономика"/ Б.Т.Кузнецов. – М.: "ЮНИТИ-ДАНА", 2017. – С. 623.
4. Mirzayev F.I. Moliyaviy risklarning turlari, tasnifi, boshqarish va baholash usullari. – Toshkent: Moliya, 2006. – B. 12.
5. M.B.Junkes, A.P.Tereso, P.S.L.P.Afonso. The Importance of Risk Assessment in the Context of Investment Project Management: A Case Study// Conference on ENTERprise Information Systems / International Conference on Project MANagement / Conference on Health and Social Care Information Systems and Technologies, CENTERIS / ProjMAN / HCist 2015 October 7-9, 2015. (902-910 pages).
6. Michel Crouhy, Dan Galai, Robert Mark. The essentials of risk management. Copyright © 2006 by The McGraw-Hill Companies, Inc. – 416 p. (2-5 pages.)
7. Финансовый менеджмент: теория и практика / Е.С.Стоянова. – М.: "Перспектива", 2010. – С. 462.
8. Muallif tomonidan "Zarafshon golden group" MCHJ loyihasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 3

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.